

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

En nu mijn geval!*)

Een van de vrouwen der profeten riep tot Elisa om hulp.

2 Koningen 4:1-7

Hebt u God wel eens een brief geschreven? Néé?

Wat een vraag, niet? Wie schrijft er nu een brief aan God!

De postbode zou niet weten, waar hij hem bestellen moest!

Toch wéét ik van zo'n geval.

Uit Ergenshuizen.

Van een domineesvrouw.

Ze schreef:

"Here God,

We wonen hier nu al een paar jaar: m'n man, ik, onze twee jongens.

Mijn man (predikant) had voor zijn werk een auto nodig. U begrijpt, die konden we van ons huishoudgeld niet betalen. Daarom hebben we geld geléénd. Bij iemand van de kerk.

Nu is een paar maanden geleden mijn man plotseling gestorven. En het duurde niet lang, of daar kwam die broeder van ons om z'n geld.

Eerst vróég hij er heel netjes om. Maar láter werd hij ongeduldig. En nú heeft hij gedreigd met een dwangbevel en met de deurwaarder.

Wat móét ik nu, Here? Want u wéét, dat ik geen cent meer in huis heb. De begrafenis moest betaald worden. Ik wilde een steen op het graf hebben. En de jongens studeren in Groningen.

Bovendien: we waren niet verzekerd. En ik heb geen recht op A.W.W.

Wat móét ik nu? Kunt u me helpen? Graag zo spoedig mogelijk antwoord!"

Dat schreef die domineesvrouw uit Ergenshuizen aan God.

Hoe ik dat wéét?

Wel, ik heb een afschrift van die brief voor me liggen.

*t Staat in de Bijbel.

In 2 Koningen 4.

Luistert u maar!

"Eens riep de vrouw van een der profeten-zonen Elisa, en zei: Uw dienaar, mijn man, is gestorven: u weet, dat uw dienaar godvrezend was. En nu komt een schuldeiser mijn twee jongens halen, om er slaven van te maken."

Verschrikkelijk, niet?

Wát een ónmens, die schuldeiser!

Hoe kun je nu een alleenstaande vrouw zo iets aandoen: dwangbevel, deurwaarder!

En dan nog wel de vrouw van je eigen dominee!

Dat noemt zich nu een christen!

Ja, dat vind ik nog het érgste van dit hele geval.

Dat het gebeurt in de kerk!

Natuurlijk, die schuldeiser stáát in zijn recht!

De dominee heeft schulden gemaakt bij een

gemeentelid, en dat gemeentelid moet zijn geld terug hebben.

Eerlijk is eerlijk! Daar kun je geen speld tússeen krijgen.

Maar deze schuldeiser bewijst geen barmhártigheid!

Aan zijn dominee niet. Aan diens vrouw niet. Aan hun kinderen niet.

Dit kerklid lééft niet als een christen.

Mijn grootvader vertelde vaak: "Ik heb vier bazen gehad. Drie ervan waren gereforméerd. En die drie hebben me voor de gek gehouden."

En u kunt er ook wel over mee praten, denk ik zo.

Op uw werk: een collega, die elke zondag twéé keer naar de kerk gaat, maar als hij u een hák kan zetten op de fabriek, zal hij 't niet laten.

Bij uw vrienden: ze nóemen zich christenen, maar ze steken geen vinger naar u uit.

Of, in de kerk: "Dominees en ouderlingen? Práát me er niet van! Mooie wóorden op het huisbezoek, maar ze knippen de kat in het donker!"

Dat lijkt toch nergens op?

Akkoord!

Maar nu: uzèlf!

U en ik, wij samen, hoe reagéren wij er op, als de mensen ons zó behandelen?

Weet u, wat wij dan meestal doen?

We dienen een klácht in bij de vakorganisatie.

We klétsen erover met de búren.

We schrijven een ingezonden stuk voor de kránt: "Met diepe verontwaardiging heb ik kennis genomen..."

We geven lik op stuk.

Van hetzelfde laken een pak.

Jij slaat mij? — Ik sla jou terug!

We maken dezelfde fout als onze tegenstander!

Beseft u eigenlijk wel, hoe triest het is, als je zó reageert?

Je schiet er niets mee op.

De situatie wordt volkómen útzichtloos.

Dán die domineesvrouw uit Ergenshuizen! Die profetenweduwe uit het Bijbelverhaal!

Als er iemand met recht en reden klagen kon, dan was zij het wel!

En weet u, wat ze dóét?

Ze gaat naar Elisa toe.

Ik mag ook zeggen: ze gaat naar de Here Jezus Christus toe. Want Elisa — dat is de Here Jézus van het Oude Testament. Elisa geneest de zieken, Elisa wekt de doden op, Elisa verkondigt aan armen het Evangelie.

Deze vrouw gaat alles wat de mensen haar aandoen, met God bespreken.

Ze gaat bidden!

Dat moet u óók eens doen.

Vóórdat u een klacht indient bij de vakorganisatie, vóórdat u erover kletst in de buurt, vóórdat u een brief op poten schrijft — naar God toe gaan.

Een brief schrijven aan God.

Onrecht en leed met Hem bepraten.

Bidden.

Dan komt u aan al dat andere niet eens meer toe.

Hóé gaat de profetenweduwe dan praten met God?

Komt ze met haar eisen bij God: "Nu moet u toch werkelijk eens horen! Kán dat alles maar tegenwoordig?"

Mág alles dan maar onder christenmensen?"

Stáát ze op haar récht?

Welnéé!

"Uw dienaress", noemt de profetenweduwe zich zelf.

Ze heeft niets verdiend. Bij God. Helemaal niets!

Zó gaat ze praten met God:

"Heer, ik heb het niet verdiend. Maar wilt u toch even naar mij luisteren. U weet het zelf toch ook wel: ik zie er geen gat meer in. Wat móét ik nu?"

Wilt u me helpen, Here God?"

Kijk, zó gewoon, zó nederig, mag u uw nood ook met God bespreken:

"Laat nu, in angst en pijn,
Meester, mij niet alléén...
Wien heb ik buiten u?
Immers, niet één?"

Blijf bij mij, blijf bij mij,
blijf bij mij, o mijn God!
Maak niet uw woord te schand,
maak niet uw trouw ten spot!"

En dan antwoordt de Here.

Natúúrlijk antwoordt de Here dan.

God laat geen bidder stáán!

Dat zeggen u en ik vaak. Wij zeggen, dat God onze gebeden niet verhoórt.

Maar dat komt, omdat wij het gebed helemaal verkeerd gebruikten.

Wij maken van het gebed een vol-automatische wásmachine. Dat ding stel je af op het gewenste wasprogramma. Je drukt de knop in. En dan draait de zaak wel. Vólgens programma.

Hoe vaak leggen wij God niet een probléem voor, en doen Hem tegelijkertijd de óplossing al vast aan de hand!

Maar deze domineesvrouw uit Ergenshuizen schrijft God het antwoord niet voor.

Ze zegt alleen: "Hier hebt u mijn vuile was, Here God. Wilt u zèlf het goede wasprogramma kiezen?"

God verhoórt uw gebed.

Maar Hij doet dat op zijn manier!

(Wordt vervolgd)

Buitenpost.

J. H. Veeffkind

*) Deze overdenking werd op maandag 4 juli 1966 door de N.C.R.V. via de radio uitgezonden.

Kerkelijk leven

Professor Kamphuis

De gevolgen van het auto-ongeval, dat professor Kamphuis overkwam, bleken ernstiger en van langduriger aard te zijn dan aanvankelijk werd gedacht, en aan teleurstellingen in het verloop van zijn ziekte heeft het hem niet ontbroken. We spreken ook langs deze weg ons hartelijk meelevend met hem en zijn gezin uit met de hartelijke bede, dat de Here hem nabij moge zijn en hem door een verder voorspoedig herstel moge wedergeven aan zijn huis en aan zijn werk.

De Hogeschool

De ziekte van professor Kamphuis heeft ook haar gevolgen voor de Theologische Hogeschool. Het zal ook bij een verder gunstig verloop genezingsprocs nog wel even duren eer hij zijn werk aan de school weer kan beginnen. Voegt men daarbij dat de nieuw te benoemen hoogleraar in de vacature van professor Jager toch zeker niet voor het begin van het volgend jaar zijn ambt zal kunnen aanvaarden en dat ook professor Veenhof thans ziek is, dan is het duidelijk dat ook de Hogeschool met tegenslag te kampen heeft. Het is alles bij elkaar genomen triest en teleurstellend.

Zeist

In de rubriek Kerknieuws vinden de lezers een communiqué dat als resultaat van enkele jaren van samenspreking werd uitgegeven door de raden van de Gereformeerde Kerk (syn.) en de Gereformeerde Kerk (vrijg.) te Zeist.

We verbinden aan dit Zeister communiqué het volgende commentaar:

a. Het blijkt dat te Zeist vele samensprekingen zijn geweest tussen beide Gereformeerde Kerken. Dat feit is reeds om meer dan één reden opmerkelijk. Terwijl te Groningen een predikant werd afgezet omdat hij enige keren een gesprek met vertegenwoordigers van de synodale kerk had gehad om de hindernissen voor een gesprek tussen de beide kerkeraden weg te nemen werden in Zeist officieel en ongehinderd samensprekingen gehouden.

b. De beide kerkeraden te Zeist spreken uit kerkerlijke eenheid te begeren in onderwerping aan de Schrift met geen ander akkoord dan de Drie Formulieren van Enigheid en dus zonder verdere bindende kerkuitspraken.

c. Beide kerkeraden hebben onder punt 2 gesteld dat de ambtsdragers der plaatselijke kerk verantwoordelijk zijn aan Christus. Daarmee is de bijl gelegd aan de wortel der synodocratie en o.a. de nieuwe kerkerode der synodale kerken „in de crisis gebracht”.

d. Voorts is thans ook van de zijde van de synodale kerk van Zeist erkend, dat de leerbesluiten van de synoden der veertiger jaren bonden waar de Schrift niet bond en bindt en dat de uit deze binding voortgevloeide tuchthandelingen behoren te worden herroepen. Het ware te wensen dat in de synodale kerken dit oordeel algemeen werd overgenomen.

We zijn met deze uitspraken hartelijk verblijd en hopen op deze en de volgende nader terug te komen.

G. Visee

Onze naaste als uitdaging

II

Enkele economische aspecten

Afgezien van allerlei moeilijke methodologische problemen betreffende het object van de economische wetenschap, kan men wel stellen, dat de theorie omtrent de ontwikkeling van de maatschappij in de economie altijd een belangrijke plaats heeft ingenomen. De grote economen konden zich formeel nog zo op een puur theoretisch standpunt stellen, in de praktijk van het leven openbaarde zich vaak hun grootheid doordat zij in staat waren hun theorieën in te bouwen in een brede visie omtrent de ontwikkeling der samenleving.

Er is al menigmaal op gewezen dat het theoretiseren over economische en maatschappelijke verschijnselen nimmer los kan staan van bepaalde vooronderstellingen omtrent de mens en zijn verhouding tot de wereld waarin hij leeft. Maar deze vooronderstellingen fungeren niet zonder meer in abstracte theoretische modellen, maar veel meer in de wens van leidinggevende economen om op basis van hun theorieën aanbevelingen te doen aangaande de door hen gewenste samenleving.

Er zijn wat dit betreft twee uiterste visies.

De eerste visie, die ik voor het gemak, de liberaal-individualistische visie wil noemen, meent dat het vrije spel van de maatschappelijke krachten in principe tot de meest doelmatige economische samenleving zal leiden. Men constateert een veelheid van plannen en men stelt dat een soepel prijsmechanisme de beste overeenstemming zal brengen tussen de plannen van de economische subjecten. Men is bereid om toe te geven dat in de werkelijkheid niet altijd de voorwaarden voor een soepel werkend prijsmechanisme aanwezig zijn en men delegeert dan aan de

Overheid het recht om door bepaalde maatregelen het prijsmechanisme zo te corrigeren dat andere, niet economisch gekwalificeerde doelstellingen kunnen worden gerealiseerd.

De andere extreme visie ontkent niet de werking van het prijsmechanisme onder bepaalde omstandigheden, maar men neemt zijn uitgangspunt in de prioriteit van andere, dan individuele doelstellingen. Het gaat in deze visie niet primair om het individuele subject, maar om de gemeenschap als zodanig. En men ontkent dat er een harmonie zou zijn tussen het individuele en algemene belang.

In de eerste visie gaat het primair om het belang van het individu waarbij men in rekening wil brengen, dat het individu ook bepaalde verantwoordelijkheden heeft ten opzichte van de andere.

Het zal duidelijk zijn, dat in de werkelijkheid van het economisch leven, de standpunten niet zo scherp zijn te stellen als in het bovenstaande is gebeurd. Er zijn vele economen die a.h.w. een tussenpositie innemen.

Het zou te ver voeren om diep op het economische van deze problematiek in te gaan. Ik stel me voor om aan de hand van enkele vraagstukken deze problematiek te verbijzonderen mede met het oog op de in dit artikel opgeworpen vraagstelling.

Het eerste vraagstuk betreft de waarde van het geld. Het is onder ons een goede gewoonte en geen verloochening van onze anti-revolutionaire afkomst om pal te staan voor de waarde van de gulden. Weliswaar kan de verdediging wel eens te ver gaan zodat men wel eens de idee heeft dat er nog een elfde gebod moet worden toegevoegd, t.w. gij zult de waarde van de gulden niet veranderen. Ook kan het verlangen naar de "zegeningen" van de gouden standaard wel eens de indruk geven van het verlangen naar de vleespotten van Egypte, maar ondanks alles maakt het

streven naar een waardevaste gulden een serieuze indruk en valt er weinig kwaads van te zeggen.

Opmerkelijk is het dat men op deze basis wel allerlei waardeveranderingen van het geld kan verdedigen. Men kan een pleit voeren voor devaluatie door op te merken dat de officiële waarde van de gulden in het internationaal betalingsverkeer te hoog is. Of voorstander zijn van revaluatie door te verwijzen naar de te lage waarde van de gulden. Maar in feite heeft het verdedigen van de waardevastheid van de gulden altijd betrekking op bepaalde inflatoire bewegingen. Zo stelt men dat de Overheid door het werken met een tekort op de begroting de waarde van de gulden uitholt. Symptomatisch is het wel, dat men tegen een surplus op de begroting minder bezwaar heeft en dat men blijkbaar een deflatoire politiek minder zondig vindt dan een inflatoire politiek, terwijl toch het feit van verandering het zelfde is alleen de richting verschilt.

Het centrale probleem blijkt te liggen in de vraag naar de juiste waarde van het geld. En daar valt nu eenmaal, hoe het mij ook spijt, geen simpel antwoord op te geven. Want hiervoor is weer een buiten-economische norm nodig. Met andere woorden de waarde van het geld moet genormeerd zijn. Indien men stelt dat de Overheid moet streven naar een stabiele waarde van de gulden in de zin van vaste koopkracht, acht ik deze norm zeker doelmatig en aanbevelenswaardig, maar men verschuift eenvoudig het probleem. Want wat moet onder vaste koopkracht in een zich ontwikkelde maatschappij worden verstaan? En als de koopkracht nu eens verandert door ontwikkelingen aan de goederzijde, een standpunt dat zeker niet tot de slechte visies behoort? Ik ontken de absolute waarde van de norm van waardevast geld, omdat men een economische norm nimmer tot absolute norm voor economische problemen kan maken.

Naar het mij voorkomt, moet de waarde van het geld altijd worden gezien in het licht van het functioneren van de samenleving als geheel.

Laat ik hier een simpel voorbeeld gebruiken, waar ik echter niet voor op de brandstapel ga staan. In een toestand van werkloosheid waarbij voldaan is aan de voorwaarde dat het particuliere economische leven niet voldoende vraagt om volledige werkgelegenheid mogelijk te maken, zal de Overheid als enige instantie die niet persé bedacht behoort te zijn op een zo groot mogelijke rentabiliteit, publieke werken moeten uitvoeren. Deze werken worden op een inflatoire wijze gefinancierd en dit leidt tot een objectieve waardedaling van het geld. Maar dit betreft slechts hen die geld bezitten en niet de werklozen, die geen geld bezitten.

Indien in de uitgangssituatie 100 mensen honderd gulden bezitten en elke gulden heeft een koopkracht van 100 cent, en daarnaast zijn er 50 mensen die van de steun moeten leven, acht ik dit een slechtere situatie dan de volgende situatie waarbij de koopkracht van de gulden gedaald is tot negentig cent en de vijftig mensen weer kunnen werken voor hun dagelijks brood.

Nu weet ik wel dat het in de werkelijkheid niet zo simpel ligt, maar het gaat mij slechts om erop te wijzen, dat de waarde van het geld altijd in perspectief moet worden gezien met de situatie van groepen van mensen in onze samenleving. Daarom acht ik het manipuleren met de waarde van het geld, iets wat met de grootste voorzichtigheid en vakmanschap moet gebeuren, alleen toelaatbaar wanneer dit dient tot verkrijging van levensontplooiing van de mensheid.

Het bovenstaande wil niet zeggen, dat het juist-zijn van een bepaalde economisch-politieke maatregel alleen maar wordt genormeerd door het sociale resultaat i.c. de positivering van een gewenste samenleving. Ook hier stuit men weer op een spanning tussen recht en billijkheid en recht en verantwoor-

delijkheid. Men kan niet zonder meer zeggen, dat het recht op waardevast geld prevaaleert boven het recht op werkgelegenheid of omgekeerd. Maar dat is niet een specifieke economische problematiek maar een algemeen-menselijke vraagstelling. En juist in het afwegen van allerlei rechten komt de uitdaging van de verhouding tot de naaste tot volle sterkte.

Het misbruik van recht is in wezen niets anders dan het schade berokkenen aan een ander door op zijn recht te blijven staan. Iets wat in ons rechtsbestel dan ook betiteld wordt als een onrechtmatige daad.

Het uitstoten van ambtsdragers als een ordekwesie is dan ook niets anders dan een religieus-onrechtmatige daad, hoeveel artikelen van de K.O. men ook moge aanhalen. Het staan op waardevast geld d.i. het niet prijs willen geven van rechten om daarmee de naaste rechten te kunnen geven, is ook niets anders dan een onrechtmatige daad.

Waarmede niet elke waardedaling van het geld is goed gepraat. Elke situatie zal weer verschillend zijn en zal een exact wetenschappelijke analyse vragen om antwoord te geven op de vraag in hoeverre waardevast geld een geldende norm is.

Nu kan men zich aan deze verantwoordelijkheid onttrekken door er op te wijzen, dat elk ingrijpen in het economische leven schade doet aan de belangen van iedereen. Inderdaad kan men zich theoretisch een situatie stellen, dat de samenwerking van een veelheid subjecten die streven naar maximale behoeftenbevrediging en maximale winst leidt tot een optimaal resultaat, een resultaat waarin ieder subject de best mogelijke positie inneemt. Voor de economist is het duidelijk dat deze situatie slechts theoretische betekenis heeft omdat aan de vooronderstellingen in de werkelijkheid nimmer is voldaan. Maar bovendien gaat dit model uit van een verdeling die overeenkomt met ons idee van rechtvaardigheid. In zulk model krijgt de kat van de rijkard meer melk dan het kind van een arm mens. En dat is niet een situatie waarvan wij kunnen stellen dat die goed is.

Wij moeten er maar rekening mee houden, dat Overheidsingrijpen in de economische en sociale sector van het economisch leven nuttig kan zijn voor de samenleving. Het "kan zijn" wijst erop dat er ook overdrijving kan zijn, een overdrijving die dikwijls wordt ingegeven door visies omtrent de mens en de wereld.

Maar de vraag die hier direkt kan worden gesteld betreft de rechtvaardiging van het ingrijpen. En deze rechtvaardiging wordt niet primair gevonden in het bereiken van een hoger niveau van materiële welvaart, hoewel dit bereiken niet onbelangrijk is.

Naar het mij voorkomt is het streven naar een rechtvaardige samenleving een eis die aan de mensheid is medegegeven. En laten wij maar ophouden met het vragen naar de preciese betekenis van het begrip "rechtvaardig". Als ik over een rechtvaardige inkomensverdeling spreek, vind ik het een bewijs van geestelijke armoede als men poneert dat wij niet weten wat rechtvaardig is en dat daarom het streven zinloos is. Ik weet niet wat een rechtvaardig loon is, maar ik weet wel dat een gezin met vijf kinderen niet kan rondkomen met honderd gulden per week. En de huisvrouw die dat wel kan, vind ik een wonder. En als zij dan nog kans ziet om man en kinderen netjes naar de kerk te laten gaan en zij zelf ook nog naar de preek kan luisteren, dan heeft die gemeente een engel in haar midden, waarnaar maar veel moet worden geluisterd.

Aan de andere kant zet ik bij hoge inkomens ook wel een vraagteken.

Als men aan mij vraagt waarom ik zo voor een rechtvaardige inkomstenverdeling ben, antwoord ik heel simpel, dat ieder mens recht heeft op een menswaardig bestaan. En ik laat me deze visie niet afnemen door allerlei opmerkingen aan het adres van de Verenigde Naties die dit recht zou hebben geponeerd. Ik

weiger dit recht af te staan omdat ook humanisten dit hebben verkondigd. Mijn naaste heeft recht op een menswaardig bestaan en hij heeft er recht op dat zijn naaste hier de nodige aandacht aan besteedt. Mijn naaste zal van zijn naaste nooit mogen zeggen dat hij met goede woorden is overladen, maar ten slotte ledig werd heengezonden.

De gehele economisch-politieke problematiek is verweven met de opdracht die wij ten opzichte van onze naaste hebben. De Heer verwacht van ons dat wij ons als naaste gedragen en daarmee de wereld tot ontplooiing te brengen. Onze taak wordt niet bepaald door wat humanisten willen, maar wij hebben onze eigen verantwoordelijkheid en daar moet de wereld van afblijven en hierin kan de wereld van de christenheid profiteren.

In het bovenstaande kwam duidelijk naar voren dat de verhouding tot de naaste niets anders is dan het dragen van verantwoordelijkheid en daarin tot een diepere beleving van het mens-zijn. Van deze verantwoordelijkheid moet de wereld afblijven.

In deze laatste zin komen we onder ons bekende klanken tegen. De valse kerk zal van onze belijdenis afblijven waarmede dan vaak onbesproken blijft waar bij ons de belijdenis al niet voor moet dienen.

De Staat zal van de verzorging van onze arme broeders en zusters afblijven, want de verzorging zou het onvervreembare recht zijn van de kerk. En zo worden er wel meer flinke uitspraken gedaan over wat de zgn. tegenstanders niet moeten doen of wel moeten doen.

Wij hebben wel heel wat pretenties, maar ik durf de stelling aan dat de kerk niet in voldoende mate kan zorgen voor alle behoeftige broeders en zusters. En als een gemeente dat wel kan heeft die kerk het geluk gehad dat er niet veel krankzinnigen en volkomen hulpbehoevenden in die gemeente zijn. En hoevelen van de tegenstanders van de A.O.W. incasseren toch niet de uitkering? En zouden onze predikanten niet blij zijn, als zij de karige uitkering via de commissie-Wijn aangevuld zien met een basisuitkering via de A.O.W.

En als men zich realiseert dat inderdaad de uitkering via de A.O.W. minimaal is, blijft er voor de broeders diakenen voldoende over om de barmhartigheid ambtelijk te organiseren. En allerlei uitspraken dat ontvangen via de diakonie beter en juist is dan in het stilzwijgend liefdebetoen tussen broeders en zusters onderling acht ik een verregaande verambtelijking van het grote liefdegebod, zodat het niet te verwonderen is dat men bij ons zo dikwijls moeilijkheden heeft met andermans zwakheden.

Wij moeten in dit verband altijd oppassen voor algemene uitspraken die voor alle tijden en gelegenheden zouden gelden. De moderne samenleving is zo gecompliceerd geworden dat er een besturing nodig is. Wij kunnen onze samenleving niet vergelijken met een vroegere constellatie. Daarom is het in wezen zo moeilijk om hier bijbelse uitspraken als bewijs ten tonele te voeren. Niet dat de bijbel alleen zou zijn geschreven voor het joodse volk, maar men zal zich dienen te realiseren, dat de bijbel nu tot ons komt in onze concrete situatie en in onze reële nood. Het Woord gaat boven de tijd uit en laat zich niet inpassen in een, door mensen geschapen tijdsbeeld. Door alle veranderingen heen klinkt het Woord van God, dat spreekt van de opdracht van de liefde tot de naaste. En indien ik deze liefde beperk tot mijn broeder in de kerk en slechts hem wil bijstaan op zijn levensweg heb ik het gebod ingepast in mijn wereld. Maar Gods wereld kent geen menselijke grenzen en evenzo geldt dit voor Christus' liefde en macht. En daarom behoort ook mijn liefde tot de naaste geen grenzen te kennen. En ik ben in deze gecompliceerde wereld geplaatst in een gezin, in een kerk die gescheurd is doordat er willekeurige grenzen getrokken zijn, in een landelijk verband der kerken waarin (vgl. Breda) al de

TE BERDE

De toenemende verkeersonveiligheid in ons land is in toenemende mate onderwerp van discussie en voorwerp van maatregelen van de kant van regering en politie-autoriteiten. Dat is maar gelukkig, want het is bepaald niet overdreven te spreken van een onhoudbare toestand. Ik heb niet veel waardering voor provo's, maar als ze het over auto-monsters hebben, dan lijkt me dat een juiste typering. Het moderne verkeer wordt in toenemende mate een monster, dat mensenlevens verslindt.

Nog niet zo lang geleden werd herdacht dat het zoveel jaar geleden was dat het eerste slachtoffer van het verkeer, van een auto meen ik, overleed. De eindeloze stroom bloed die er sedertdien gevloeid is, roept ook tot de Here.

Ik heb niet de pretentie een oplossing te weten. Ik heb wel de mening dat de verantwoordelijke autoriteiten naar een oplossing hebben te zoeken. Ik heb ook de pretentie het uitgangspunt van de oplossing te weten.

Het uitgangspunt is n.l. in de H. Schrift gegeven. Ik doel nog niet op het gehoorzamen aan het gebod „ge zult niet doden”, hoewel iedereen die aan het verkeer deelneemt — en wie is dat niet? — dat in gedachten heeft te houden. De meeste ongevallen gebeuren niet met boos opzet.

Alle maatregelen die op verkeersgebied genomen worden en moeten worden, dienen uit te gaan van de bescherming van de zwakke. Het is terecht gezegd van de Mozaïsche wet dat die gegeven is uitgaande van het standpunt van de arme, uitgaande van het standpunt van de zwakke. Daaraan behoren economische overwegingen ondergeschikt gemaakt te worden.

De zwakke in het verkeer is om te beginnen de voetganger en de fietser. In die volgorde ook. Daarom behoort de wetgeving deze zwakke groepen in alle opzichten te beschermen en de voorrang te geven.

Voetpaden en fietspaden zijn dringender nodig dan autobanen. Ook in de steden.

De bescherming van de automobilist komt daarna aan de orde. En die behoort ook zo te zijn dan zo veel mogelijk voorkomen wordt dat hij zich zelf dood kan rijden of door een ander dood gereden kan worden.

De enige oplossing voorhands is een drastische vermindering van de maximaal toegestane snelheid. Het is beter dat alle auto's over de weg kruipen dan dat één mens door een te hoge snelheid zijn leven verliest. Aan de veiligheid van de auto zelf kan ook nog wel het een en ander verbeterd worden, zoals bleek uit een onderzoek van een Amerikaanse senaatscommissie.

Het argument tegen een drastische beperking van de maximum snelheid, ook op de auto-wegen, is natuurlijk dat zo iets veel economisch nadeel meebrengt door de langere tijd die men nodig heeft om van de ene naar de andere plaats te komen. Niemand kan dat argument bestrijden. Maar dat wil nog niet zeggen dat we ervoor wijken moeten. Het kan best nodig zijn het economisch nadeel te moeten nemen. Het is beter te leven op een economisch lager plan dan helemaal niet te leven. Het is beter over de wegen te kruipen dan op de wegen te worden doodgereden. Om dan nog maar te zwijgen over het vele leed, dat door al die ongelukken onnodig in de wereld komt.

Een middenbermbeveiliging — om een voorbeeld te noemen — is een premie op hard rijden. Bij matige snelheid is het onmogelijk door een middenberm heen te vliegen. Bij matige snelheid kan ook iedereen op tijd tot stilstand komen. En filevorming en opstoppingen zijn beter te verteren dan doden.

Veel mensen die aan het tot stand komen van de verkeerswetgeving moeten meewerken, zijn zelf automobilisten. Het ligt voor de hand dat zij een hekel hebben aan snelheidsbeperkingen op grote schaal.

De autoindustrie en de autobonden kunnen bepaald ook niet onbevooroordeeld meespreken. De pressie tot verandering is daarom niet groot. Maar de verandering is wel dringend noodzakelijk.

mogelijkheid van valse leer grond is tot uitstoting uit het lichaam van Christus in een natie waarin de mens steeds meer in het centrum wordt geplaatst en er steeds minder met God wordt gerekend in een wereld waarin slechts een rustpauze tussen oorlogen kan worden verkregen door machtsvertoon en waarin miljoenen mensen (en hoeveel broeders en zusters zijn er bij) kreperen van de honger.

Maar boven dit alles troont onze Vader die rechtvaardig oordeelt.

Hij oordeelt de rijke en de arme man. En God zal vragen wat wij met onze naaste hebben gedaan. Hetzij met de rijke, hetzij met de arme naaste.

En wie zal zalig worden gesproken?

Hij die zonder pretentie de liefde heeft betoond; hij die geen weet heeft van zijn goede daden; hij die geen probleem heeft gemaakt van de vormgeving van het liefdebeton, maar die de liefde tot de naaste als de gewoonste zaak van de wereld heeft beschouwd.

Hij zal wonen op de nieuwe aarde waarin gerechtigheid woont en waarin de verhouding tot de naaste tot volle ontplooiing zal zijn gekomen. Waarin Christus de Zijnen zal overdragen aan de Vader en de Vader alles zal zijn in allen.

Katwijk.

J. G. Knol

Algra's tweede Appèl (I)

n.a.v. **Het Wonder van de negentiende eeuw**, eerste druk voorjaar; tweede druk, zomer 1966. Uitgegeven door firma Wever, f 19.50.

De nacht was over ons land gevallen in de lente van 1940 en ze zou vijf lange jaren duren, steeds zwarter worden en aan het einde een ontlusterd land en een gescheurde kerk te zien geven. Als het volk lijdt, en tienduizenden opgejaagd worden, in gevangnissen, concentratiekampen, gijzelaarsorden of Duitse fabrieken terecht komen, is er tijd over, voor sommigen ruimschoots, om de kerkelijke twisten, die al lang aan de gang zijn, uit te vechten. In treinen die beschoten worden, rijdt men rustig (?) naar het hart van Nederland om het theologisch dispuut op de rug en op kosten van de kerk voort te zetten. Er is geen houden aan, het wit-zwart-schema, dat men terecht hanteerde tegenover de nazileer, werkt evenzeer binnen de broederkring.

Daar grijpt een man naar de pen. „in het ambt aller gelovigen”, om zijn broeders een halt toe te roepen en op te roepen de geleerden te sluiten, want hij weet dat er een periode aanbreekt, waarin de Christenbelijders elkaar hard nodig zullen hebben. Hij is nog maar een paar maanden op vrije voeten, ontslagen uit een gijzelaarskamp, waar deze schrijver, Hendrik Algra, 600 dagen vertoefd heeft. Hij is binnen en buiten Friesland een bekende figuur in de gereformeerde wereld. Hij nadert de vijftig en heeft zijn sporen verdiend op de terreinen van kerk, staat en maatschappij. Heel zijn leven heeft hij voor de gereformeerde zaak gestreden. Hij was een doorzetter geweest, in zijn jeugd moest hij direct verdienen, werkte als boerenarbeider en als veedrijver in Wirdum en omgeving, maar ging in zijn vrije tijd voor onderwijzer studeren. In 1914 werd hij dat en was toen al een ijverig lid van de jongelingsvereniging, die een belangrijke leerschool voor hem zou worden. Hij wil echter meer, studeert voor de middelbare akten geschiedenis en nederlands en wordt zo leraar aan twee geref. gymnasia: in Leeuwarden en Kampen. Zo ontplooit hij zijn gaven, geeft de j.v.'s een belangrijk geschiedwerk en als geboren verteller en schrijver verzeilt hij in de journalistiek. In 1935 vraagt men hem de zieke hoofdredacteur van het Friesch Dagblad te vervangen en dat tijdelijk baantje wordt een blijvende opdracht. Het waren belangrijke jaren waarin hij zijn hoofdartikelen schreef, de crististijd en de periode van het fascisme en nationaal-socialisme¹⁾. Intussen was hij een gevierd spreker geworden, die niet bang was van de heersende meningen af te wijken. Dat hij niet bang is, bewijst hij ook als de bezetting gekomen is. Hij heeft al spoedig contacten met de Pressereferent en in jan. 1941 wordt hem verboden over politiek te schrijven, wat hij trouwens altijd deed met voorbeelden uit de historie! Dan gaat hij vrijwillig heen en drie maanden later heft de krant zichzelf op. Een moedige daad, die velen ten voorbeeld had moeten zijn²⁾.

Maar Algra zit niet stil, hij gaat verder schrijven en in samenwerking met zijn broer publiceert hij het bekende, nu in derde druk verschenen, **Disperceert Niet**, een volledige vaderlandse geschiedenis. Hij kan het niet voltooien, want hij behoort tot de door de Duitsers geveerde figuren en wordt in 1942 opgepakt als gijzelaar en naar een gijzelaarskamp gebracht. De illegale pers zal zijn stem nu moeten missen, want die kon op hem rekenen! Gelukkig komt hij uit Brabant weerom, eerst op erewoerd en daarna voorgoed. In die tijd heeft hij met vele vooraanstaanden verkeer en weet hij wat er straks in Nederland „geëxperimenteerd” zal worden. Maar hij is er een gezien man, die twee maal in de week zijn lezingen over de vaderlandse geschiedenis houdt, lezingen, die tot het einde toe de aandacht bleven trekken. De grote Huizinga, die daar misschien wel zijn „Ge-

schonden Wereld” gecomponeerd en overdacht heeft, zat altijd op de eerste rij en gaf hem na afloop als „een dienstdoend ouderling” de hand³⁾. De reeks is later door Wever uitgegeven onder de titel „**De eigen weg van het Nederlandse volk**”. Op dit zuiver historisch oeuvre willen we in een andere reeks breder terugkomen; hier vertellen we iets over het leven van de auteur, omdat hij dit jaar (5 jan.) de „leef-tijd der sterken” heeft bereikt. En waarom zouden alleen predikanten in de kerkelijke bladen gevierd worden? Zeker mag dat wanneer iemand zich zo nauw verbonden weet aan het gereformeerde volk en aan de „kleine luyden” waaruit hij geboren is (in het later in de schoolkwestie zo bekende Hardegarijp⁴⁾).

Maar wat ziet deze voorstrijder uit de bezettingstijd, als hij bij zijn gezin terugkomt in 1944? Dat het jaar van zijn vrijwording en naar het zich laat aanzien van de bevrijding van Nederland een **rampjaar** in de kerkgeschiedenis zal worden. Een gereformeerde kerk, die nog nooit zo'n zware strijd om haar bestaan heeft moeten strijden, een strijd werkelijk op leven en dood, wordt verscheurd door een verschrikkelijke twist. En in het donkerste jaar van de bezetting wordt het leven dubbel bitter; de splitszwam scheurt gemeenten in stukken en alle energie wordt gebruikt om elkaar te bestrijden. Papier wordt er voor opgespoord en fietsen er voor bewaard, over en weer. Een enkele plaats heeft een „godsvrede” gesloten, maar dat zijn er weinige. De historicus Algra weet wat dit betekent en dus grijpt hij naar de pen vóór de oorlog voorbij is. Zo verschijnt zijn belangrijke brochure: **Zand in de greppel**, een poging tot bijeenbrenging van de gescheiden groepen in de gereformeerde kerken. Dit is Algra's **eerste appèl**, op de drempel van een nieuw tijdperk. Hij ziet een wereld waaraan hij meegebouwd heeft te gronde gaan, want niets is erger en werkt verlammerender dan een broederstrijd, die er niet mag zijn. Want dat is zijn vaste overtuiging en die vertolkt hij in dit nog altijd belangrijk tijdsdocument. Zijn nieuwe boek is dat ook, dat is zijn tweede cri de coeur, de tweede oproep aan het geref. volk, beter de geref. gezindte. Het eindigt niet voor niets met een feestelijk hoofdstuk: de vereniging van 1892. Maar ik schrijf de laatste zin van dat hoofdstuk, de laatste zin van het boek over: En toen het des zondags in de kerk werd bekend gemaakt, scheen het wel alsof alle lof- en dankpsalmen, die toen gezongen werden, waren gericht voor dit wonder, waarin gehoorzaamheid werd gezegend. **Wat kan bij die herinnering het verlangen groot worden naar herstel van wat later werd verbroken.**

De brochure werd doodgezwegen in 1945, hoewel de leidende bladen, Het Geref. Weekblad en de Reformatie, in juli al uitkwamen. Maar zij werd bij honderden verkocht, zei de auteur me onlangs. Ook Schilder heeft er niet op gereageerd in zijn lijfblad⁵⁾.

We willen nu iets uit die brochure naar voren halen. Op de eerste blz. zegt hij wat zijn mening is en wat hij bedoelt: Dit geschrift bedoelt te spreken van verdraagzaamheid en onderlinge waardering. Het wil duidelijk maken, dat de verschillen, die tot een scheur in de Geref. Kerken leidden, minder wijd gapen dan men meent. Hij schrijft haar, „hoewel al een kruiwagen nodig is, om alle pamfletten en brochures te vervoeren”. Maar hij wil oproepen tot het erkennen van de gemeenschappelijke schuld. Een belijdenis van schuld én verootmoediging zal gezien moeten worden en deze ontbreekt in iedere uiting die den ander vonnist. We zullen ons moeten schamen over de verwording in ons kerkelijk leven, dat moet dan een persoonlijke belijdenis zijn en een aanvaarden van mede-verantwoordelijkheid voor wat verdorven is.

De titel herinnert aan een uitspraak van Schilder, die schreef, dat tegenstellingen tussen

kerken en groepen die elkaar verwant zijn, steeds groter worden en de verschilpunten breed uitgemeten. Dat is het kwade gevolg van een scheuring; de greppel wordt een sloot. Wat Schilder Van der Schuit in zijn strijd met de chr. geref. verweet, het graven van greppels, gebeurde nu ook. „Laat men van breuken alléén spreken, waar de rotsen scheuren en de aarde beeft en God de voren diep heeft getrokken” waren toen Schilders gulden woorden. Algra schrijft: Het is mij onmogelijk deze scheuring te aanvaarden en te zwijgen, omdat God het gedaan heeft; omdat Hij in ontzagwekkende kracht ons heeft uiteen gedreven en wij ons moeten buigen onder dat oordeel. Juist omgekeerd, ik sta in de overtuiging, dat deze scheuring het diepdroeve eindresultaat is van jaren van verwording, en dat door onze gemeenschappelijke schuld voor hemel en aarde geopenbaard werd ons onvermogen om bijeen te houden wat bijeen hoort. Is er een breuk wegens ketterij of is hier een zondig conflict tussen broeders die één moeten zijn? Voor hem staat het vast, dat het een zondige scheur is en dat er zand in de greppel moet.

Hij spaart niemand in zijn oproep en wijst de tekorten van de kerk duidelijk aan. We sommen ze toch maar op, want wat hij zegt is nog actueel, het kon wel voor de vrijgemaakte kerken van vandaag geschreven zijn! Hij wijst er op, dat er veel activiteit was, maar dat de kerk toch geïsoleerd stond in het volksleven. Men voelt in heel onze geesteshouding een afwerende geslotenheid, we hadden de rug naar de wereld gekeerd en het ontbrak aan de milde, open, alles omvattende liefde, die van Christus en van Hem getuigt in woord en daad. En verderop in deze paragraaf lees ik: onze kerken mogen niet worden een sterk garnizoen in een vesting, maar zij moeten een voorhoede zijn in het open veld. Wij waren vreemd aan alle radicalisme geworden. Na de Eerste Wereldoorlog leek het even of er vernieuwing zou komen, maar het conservatisme triomfeerde (Synode van 1920). Wel kwamen er incidentele uitspraken over allerlei zaken, maar het bleef stukwerk. Zo was het in 1926 en in 1942.

Verder wijst hij op de generatieverschillen, die zoveel onenigheid en zelfs een beruchte brochurereeks over dreigende deformatie voortgebracht hebben. Hij vraagt geduld en samenwerking over en weer, maar: „Het is een der droefste dingen van de scheuring dat personen, die we in de eerste plaats geschikt achten voor zulk werk, en die zich nog kort geleden onderscheiden door matiging en objectiviteit, nu zo zijn meegesleurd door de strijdgeest, die ze zich als een soort volksgrenadiëren naar het front hebben begeven. Dat is een haast onherstelbaar verlies”.

En dan volgt een heel belangrijk hoofdstukje: **partijenschappen**. Al lang was er factievorming, hij erkent dit zelf ook niet genoeg te hebben onderkend. Er waren factieuitgevers; wie in een bepaald blad schreef, was ingedeeld. En dan de jeugdigen! Verschillende vraagstukken, die niets met elkaar te maken hadden, werden tot één program verbonden.

„**Het is in dit klimaat dat het huidige kerkelijke conflict is ontstaan. Vandaar de onwil en het onvermogen tot toenadering.**”

Nu ben ik nog maar bij bladzijde 16 en zij telt er 40. Wij vrijgemaakten kunnen er nu bijzonder veel uit leren, of beter: wat Algra heeft aangewezen voor die jaren, heeft zich doorgezet onder ons.

Zijn conclusie is dat de kerken zich bekeren moeten van het sectarisme en er eerlijk naar streven moeten in liefde en vertrouwen samen te werken aan de grote taak die ons na de oorlog wacht. In het slothoofdstuk dringt hij aan op het zoeken van de vrede, stelt hij voor een synode te houden zonder de „woordvoerders”, en dan in Rotterdam, bij de puinhopen, maar boven alles met een open hart om naar elkaar te luisteren. Alleen nog dit: laten de theologen zijn bladzijden over de dogmatische geschillen van toen — wat zeggen ze ons en de jongeren nog? — lezen. Over het blijde geheim, het grote mysterie, dat de dogmatiek in formule wil brengen, met al de gevolgen van dien. Dat hij naar twee kanten ziet, blijkt uit de opmerkingen over het „houden voor” van de „synodalen” en over prof. Greijdanus' interpretatie van het „minder juist” uit de formule van 1905. En op pagina 36 schrijft hij wat prof. Jager na „1959” schreef: als een „bezwaarde” en een „synodale” samen een afgedwaalde opzoeken en vermanen, zeggen ze beiden hetzelfde.

Verder valt het op dat Algra aan de kerkrechtelijke kwesties geen aandacht besteedt, terecht geloof ik. Als de verhoudingen kapot zijn, helpt geen kerkorde, en worden haar artikelen verschillend uitgelegd en geïnterpreteerd. Dat bewijst de situatie, waarin we nu verkeren heel duidelijk.

Waarom heeft men deze brochure doodgezwegen en heb ik nooit naar haar zien verwijzen? Zij is nog te verkrijgen, voor heel weinig geld!⁶⁾ Kan het „appèl” nu nog iets doen onder ons?

(Wordt vervolgd)

Helpman.

A. Plaatsman.

¹⁾ Zie 40 +. Enige Friesch-dagblad-artikelen, herdrukt door A. Algra en R. Boomgaardt (1960). Algra was toen 25 jaar hoofdredacteur.

²⁾ Zie de uitgave: Het Friesch Dagblad getuigt, een aantal artikelen uit 1940 (1945).

³⁾ Zie Gedenboek Beekvluit (1946), waarin Algra 2 artikelen schrijft: de geschiedenis van het kamp, p. 41-51, en een chronologisch overzicht, p. 55-58. Hij gaf nog meer cursussen. Over zijn lezingencyclus schrijft Dr. H. Brugmans, p. 143, 146.

⁴⁾ Gegevens uit Encyclopedie voor Friesland en verschillende interviews (Leeuw. Courant, 5 jan. '66; Ned. Gedachten, maart '66; Haagse Post, 16 mei '64, Vrij Nederland, 30 april '66, Trouw, 9 april '66).

⁵⁾ In 1965 verwijst hijzelf naar bovengenoemde brochure, in het januarinummer van Sola Fide (jrg. 18), in het stukje „Greppels en Grachten. We zouden die 4 bladzijden graag willen afdrucken, maar dat zou te veel ruimte vergen. In dat nummer wordt verschillende mensen gelegenheid gegeven te schrijven of hun verwachtingen uit de jaren 1945 e.v. werkelijkheid zijn geworden. Algra wijst er dan op, dat zijn voorspelling dat de greppel van twee kanten uitgediept en verbreed zal worden uitgekomen is. Zijn hoop op één christelijke volkspartij, waaraan hij direct na de bevrijding van Friesland was gaan werken, was al heel spoedig de bodem ingeslagen.

Ik geef één citaat: „Deze brochure was snel uitverkocht en van alle kanten kreeg ik betuigingen van instemming, maar in de toonaangevende kerkelijk-gereformeerde pers werd zij doodgewezen. In de Prov. Bibliotheek te Leeuwarden werd een aparte collectie gemaakt van a) de strijdschriften rondom de „vrijmaking” en de collectie groeide van maand tot maand. Pro en contra de Synode, pro en contra de „bindingen”, pro en contra het optreden van Prof. Schilder. En mijn „doodgewezen” was daartussen een éénling en bleef een éénling, want zij was een pleidooi voor verzoening en herstel van de eenheid.

Ik vermoed dat Algra na de synode van Assen (1961) in gedachten al een muur, een dikke muur, om de gracht geplaatst heeft! Hij kwam er in 1966 nog eens op terug, in het gesprek over zijn boek (Trouw, 9 april 1966). Als hem gevraagd wordt of hij een vervolg zal schrijven, lezen we dit: „Hij barst meteen los: Man, ik heb geweldig de pest in over scheurmaken. Die breuk met Geelkerken had je eerst, die kwam overigens bepaald niet uit de lucht vallen en dat was finaal mis. Verder denk ik aan de verdachtmakingen van iemand als Zevenbergen en het gedoe om de Wijsbegeerte der Wetsidee... en dan de zaak met de vrijgemaakten. Dat ze met die spullen niet eens konden wachten tot ze uit het gevang kwamen! Ik heb toen een brochure geschreven, Zand in de greppel, waarin ik zei dat het zo toch niet kon en mocht, maar ze verpofte het, van beide kanten, om in die richting te denken. Wat zouden de gereformeerden in een gezamenlijke opmars veel tot stand hebben kunnen brengen! Maar wat deden ze? Ze hebben elkaar wantrouwig zitten beloeven!” De scheuringen in de 19e eeuw zijn legitiem zegt hij verder op, maar die van onze eeuw zijn „opgelegd door theologen”. Je zou kunnen zeggen: Prof. Popma heeft verder gewerkt aan deze opmerking door de plaats van de theologie aan te wijzen, brochure 1945, en daarna over de theologie zelf na te denken. Het is toch niet voor niets, dat de discussie daarover na de „kwestie van 1944” op gang gekomen is onder de gereformeerden.

BOEKBESPREKING

Prof. C. Veenhof, **Om kerk te blijven**. N.V. Buijten en Schipperheijn, Amsterdam 1966, prijs f 6.90.

Het is een onloochenbaar feit dat er in het leven van onze kerken allerlei spanningen bestaan. Zelfs een buitenstaander kan dat constateren. Een aantal predikanten werd geschorst. Anderen namen de vlucht. In verscheidene plaatsen kwam het reeds tot een formele kerk-scheuring: Dordrecht, Gorkum, Beverwijk, Kampen, Breda, Utrecht, Groningen! Zelfs werd een gehele classis, die van Noord-Brabant-Limburg, uit het kerkverband gestoten. In de vereniging waarvan het Geref. Lyceum in Groningen uitgaat staan twee groepen als leeuwen tegenover elkaar en beschuldigen elkaar over en weer van verschrikkelijke dingen. Er bestaat voorts een latent conflict tussen de Geref. Kweekschool van Groningen en die van Amersfoort. En in de geref. studentenvereniging van Groningen kwam het tenslotte ook nog tot een breuk.

Dit alles is spectaculair. Maar het is nog maar alleen wat aan de oppervlakte komt. Wat „onder elkaar” gezegd en gedaan wordt is veel erger. Er wordt gesproken over loslaten van de belijdenis. De beschuldiging daarvan werd trouwens ook publiek geuit en nam soms zelfs de vorm

van laster aan! Er worden namen van predikanten genoemd die „er uit” moeten. Men noemt zelfs het getal van de kerkleden die geëxcommuniceerd dienen te worden. Het zijn er een 20 à 25 duizend!

Ten gevolge van dit alles heerst er alom een geest van wantrouwen. De broeders zijn in het onderling verkeer niet meer „open”. Men isoleert zich individueel of in groepen van elkaar. Tot in de gezinnen toe. Van predikanten die men wantrouwt deugt niets meer. Er komen aanklachten en bezwaarschriften op de kerkeraadstafels. In één kerk becijferde een broeder dat men in een jaar tijd drie deel van de vergadering aan de behandeling daarvan had besteed! Er zijn broeders die menen dat de afval en de goddeloosheid in onze kerken reeds zó ver is voortgeschreden dat een breuk niet meer te vermijden is, ja, zelfs niet meer mag vermeden worden. Het moet komen tot een „sanering” van het kerkelijk leven! De reformatie der kerk moet opnieuw „ter hand worden genomen”!

Allen die onze kerken — de kerken van welke zij onder leiding van hun hemelse Vader lid zijn geworden en waartoe zij dank zij Diens genade mogen behoren — liefhebben, moet deze dodelijk gevaarlijke ontwikkeling, of beter gezegd: **ontaarding**, van het kerkelijk leven ter harte gaan. Er is in onze kerken reeds ontzaglijk veel onherstelbaar kapot gemaakt. De enorme „kansen” welke God ons vlak na de vrijmaking had gegeven hebben wij volledig verspeeld. De werfkracht onze kerken is nihil geworden. Door onze zonden en dwaasheden hebben wij vele kleinen geërgerd en, wat ernstiger is, Gods Naam smaadheid aangedaan.

In diepe zorg over de situatie in onze kerken heb ik nu het bovengenoemde boek geschreven.

Het was daarbij mijn vaste overtuiging dat de **zakelijke** verschillen van inzicht welke er tussen de broeders bestaan in het minst niet een belemmering hoeven te vormen voor een hartelijk samenleven en samenwerken. Of, anders gezegd, dat de gemeenschap der heiligen daardoor in geen enkel opzicht gefrusteerd behoeft te worden. En dat, indien allen zich metterdaad door Gods Geest en Woord laten leiden, dit ook niet zal gebeuren. Ik ben voorts van oordeel dat een scheuring in of tussen onze kerken zonder meer een eigen werk van de Satan is. Het staat voor mij rotsvast dat Jezus Christus wil dat al onze kerken en al onze kerkleden — ds Van der Ziel met de zijnen en de kerk van Gorkum, Breda enz, enz, daarbij volledig ingesloten — met al hun zonden, afdwalingen, dwaasheden, één zullen zijn en blijven in Hem, als schapen van de éne kudde en van de éne Herder.

Het komt er daartoe alléén maar op aan dat we elkaar weer **van harte en volledig** aanvaarden als kinderen van één God, als broeders en zusters van éne Heer Jezus Christus en daarom en zo ook als broeders en zusters van elkaar. Neen, dat betekent niet dat men de fouten en gebreken van elkaar blauw blauw laat of, nog erger, vergeeft. Neen, we zullen ons daartegen keren — bij wie ze ook mogen gevonden worden. Maar we zullen dat doen op de wijze waarop een liefhebbende moeder met haar dwalend kind worstelt om het van verkeerde dingen en wegen terug te houden. Of, beter gezegd: we zullen dat doen zoals de Here Christus met Petrus — en ook met Judas! — worstelde om ze terug te brengen in de volle gemeenschap met Hem. Dit betekent dat alle wantrouwen, verdachtmaking, karikatuurtekening of opblazerij van de geschillen, ondermijning van positie enz., enz. wordt gehaat en gemeden als de pest.

Ik kan het ook zó zeggen: dit betekent dat we de concrete kerk waartoe we door Gods genade mogen behoren en waarin we geroepen zijn Hem te dienen **liefhebben**. Dit impliceert, ja, dit is voor alles, dat we **allen** die tot die kerk behoren **liefhebben**. Ook de vervelenden, naren onder hen, ook hen die ons helemaal niet liggen, ook hen die ons benaauwen en onrecht doen. Het komt er op aan de ware broederschap te beoefenen, elkaar vast te houden, open en oprecht tegenover elkaar te zijn, op te treden onder de broeders zoals Paulus dat deed: „Ik doe een beroep op u bij de zachtmoedigheid en de vriedelijkheid van Christus” (2 Kor. 10 : 1).

In de voorbij gegane jaren heb ik in verband met de situatie in onze kerken heel dikwijls gedacht aan de vele gesprekken welke ik met name met prof. Schilder en prof. Holwerda, enkele jaren na de vrijmaking, daarover heb gevoerd. Ze waren over de gang van zaken daarin toen reeds zeer verontrust. Zij klaagden veel over een geest van hardheid, doordrijverij, exclusivisme, wantrouwen welke al meer onder ons gingen heersen. Ze waren diep bezorgd over de oppervlakkigheid waarmee men op allerlei „terrein des levens”, onder het opheffen van de leus „doorgaande reformatie” begon te improviseren. En Schilder en Holwerda voorspelden toen reeds dat dit bedrijf jaren van conflict en ellende brengen zou. Er was zo weinig het geduld van „de principiële schatgravers” en zo weinig de breedheid van de diepe geesten die alle verbanden en aspecten van de kwesties waarmee ze worden geconfronteerd, overzien en bij hun beschouwingen in rekening brengen. Ik wil wel eerlijk bekennen dat ik destijds meende dat

Schilder en Holwerda te somber waren in hun visie op de actuele kerkelijke situatie onzer kerken en op de toekomst ervan. Maar ik moet bekennen dat zij gelijk hebben gehad.

Toen de débacle van de synode van Rotterdam-Delfshaven had plaats gevonden besloot ik nog eens alles wat Schilder en Holwerda na de vrijmaking over de situatie in de vrijgemaakte kerken had geschreven rustig over te lezen. Die lezing was voor mij eendeels een verrassende, maar tegelijk ook een benauwende ervaring. Een verrassende, want het stond mij niet zo helder voor de geest dat deze beide mannen zo pastoraal en liefdevol de goede weg uit de impasse hadden gewezen. Maar benauwend was deze hernieuwde kennismaking van wat ze destijds schreven omdat ze zo precies hadden voorzien welke boze krachten ons kerkelijke leven aantastten en in zijn ontplooiing bedreigden.

Na de lezing van dit alles besloot ik wat ik gevonden had te publiceren. Eerst in Opbouw en daarna in een boek. Wat dit boek biedt is evenwel ongeveer het dubbele van wat ik in Opbouw liet drukken.

In het eerste deel ervan bespreek ik de Vrijmaking. Heel velen weten niet meer waarom het daarbij ging. Veel van wat God ons in de Vrijmaking gaf werd en wordt tengevolge daarvan thans verloochend. Het komt er daarom op aan steeds weer te zeggen wat de vrijmaking naar haar eigenlijke intentie was. In dit hoofdstuk over de Vrijmaking wordt voorts speciaal aandacht gewijd aan de confessie, haar aard en gezag. We beleven namelijk het merkwaardige verschijnsel dat de visie op de belijdenis zoals deze in de dertiger jaren door mannen als H. H. Kuyper en Hepp werd voorgestaan en verdedigd thans door vele vrijgemaakten als de alleen, de echt gereformeerde wordt beschouwd! En tegelijk worden zij die aan de oude, de reformatische, de klassiek gereformeerde confessionnaliteit vasthouden ervan beschuldigd dat het met hun confessionele integriteit niet in orde is! Dat geschiedde met name in het Gereformeerd Gezinsblad!

Wat ik in dit boek over de belijdenis schreef verdedigde ik reeds in 1939 tegen H. H. Kuyper c.s. en zette ik daarna uiteen in Prediking en Uitverkiezing.

In het tweede hoofdstuk worden geschetst allerlei krachten, opvattingen, verschijnselen, geestesuitingen welke ons kerkelijke leven thans bedreigen en verderven. En dan met name die welke reeds door Schilder en Holwerda werden signaleerd en in hun destructieve werking aan de kaak gesteld.

Ten slotte teken ik in een epiloog enkele aspecten van het gereformeerde belijden omtrent de kerk van Christus. Ik leg er daarbij o.a. de nadruk op dat volgens onze kerkelijke belijdenis de kerk van Christus **alle** ware gelovigen omvat en dat dus al die gelovigen ook tot de kerk behoren. Uiteraard is daarmee niet **alles** van de kerk gezegd! Indien men dat alléén zou zeggen zou men een halve waarheid en dus een hele leugen verkondigen! Maar tegelijk is het zo dat dit óók moet worden gezegd. En zelfs in de éérste plaats moet worden gezegd!

Ik geef dit boek in het licht met de vurige bede dat God het hart van alle broeders en zusters door de overmacht van zijn Geest en Woord tot elkaar moge brengen. Als het daaraan een heel klein beetje moge dienstbaar zijn zou dat mijn hoogste beloning wezen.

Ik ben de Uitgever dankbaar voor de voortreffelijke wijze waarop hij deze uitgave verzorgde en vooral voor de ongehoord lage prijs waarvoor hij dit bijna vierhonderd pagina's omvattende boek uitgeeft.

C. V.

PERSSCHOUW

Uit de nederlandse „kerkprovincie” van de Rooms-katholieke kerk

In de kerkelijke wereld heerst overal een ontstellende verwarring. Er gaat daardoor als misschien nooit tevoren een golf van onzekerheid. Het woord van Bavinck dat er geen twijfelachtiger geslacht is dan dat van de theologen is thans wel zeer actueel. Dit geldt niet het minst van de Rooms Katholieke Kerk. De theologie van Bultmann c.s. waarin alle heilsfeiten worden geloofwaardig verslaat ook daarin haar duizenden.

Ik wil daarvoor een paar persuitingen citeren. In het Volksblad schreef daarover Godfried Bomans het volgende onder het kopje: „Zoden aan een groene dijk”:

Een paar weken geleden hield aalmoezenier Groenendijk een epiloog voor de televisie, waarbij hij zekere verschuivingen in het katholicisme signaleerde en wel zo, dat hij de indruk wekte die gewijzigde opvattingen te delen. Als voorbeeld noemde hij de maagdelijkheid van Maria, die hij op één lijn stelde met verhalen als de drie jongelingen in de brandende oven of de „mythe” van de zeven scheppingsdagen, die door de hedendaagse gelovigen immers ook

verstaan zouden worden als symbolen van een daarachter liggende werkelijkheid. Wanneer ik hem goed begrepen heb, ziet hij een geleidelijke vervanging van tot dusver historisch begrepen gebeurtenissen door de opvatting, dat dit veel-er beelden zijn, die in een bepaalde richting wijzen. Als zodanig blijven ze, zo meent aalmoezenier Groenendijk, hun realiteit behouden, die zelfs boven hun vermeende geschiedkundige betekenis uitstijgt.

Nu denk ik er niet aan om in dit korte bestek deze visie nader te onderzoeken, want we zijn hier precies aan de wortel van de geloofscrisis, waarin de Nederlandse katholieken zich momenteel bevinden. Ik zou dan trouwens in dezelfde fout vervallen als die ik aalmoezenier Groenendijk wil verwijten. Ik vind namelijk, dat hij voor het lanceren van zulke gedachten het verkeerde medium gekozen heeft en dit om verschillende redenen. Men kan niet in een paar minuten tijds dergelijke gecompliceerde vraagstukken met enige nuancering behandelen en men kan dit a fortiori niet in een dagsluiting voor de televisie, waar men met een paar miljoen mensen te maken heeft, die zich al halverwege hun ledikant bevinden. Het is bovendien de vraag of men aan problemen, die nog in discussie zijn, op dit podium een uitleg mag geven, die het merendeel der gelovigen van jongsaf opgevoed in het besef der historische betrouwbaarheid van wat de Kerk hun te geloven voorhoudt, ten zeerste verbazen zal. De conclusie: „Akkoord, maar wat is dan waar van de rest?” lijkt mij niet in de bedoeling van dr Groenendijk gelegen te hebben, maar hij dient daar wel rekening mee te houden.

In De Tijd en De Nieuwe Linie heeft zich naar aanleiding van deze gebeurtenis een discussie ontsponnen, die door dr N. G. van Doornik MSC op gang is gebracht. Beperkte deze zijn bezwaren nog tot de opportuniteit van dergelijke uitspraken, zoals ik hierboven deed, dr ir H. J. de Goeij gaat verder. Wie geloofswaarheden als de maagdelijke geboorte van Christus, in het Concilie van Nicea vastgelegd, als mythe beschouwt behoort niet meer tot de gemeenschap der christenen. Het gaat er niet om of de gelovigen een „shock” krijgen, zoals Van Doornik vreest, omdat zij onvoldoende zijn voorbereid op een mening, die ze later misschien geleidelijk zullen overnemen, neen, dit is regelrechte ketterij en de gelovigen zien zich verraden door hun priesters, die ze nota bene uit eigen zak onderhouden.

Wel, wel. Vermoedelijk heeft ir De Goeij alweer spijt van deze krachtige taal. In elk geval werd dit forse standpunt niet door de KRO gedeeld, want ik heb de heer Groenendijk (tot mijn genoegen) alweer verschillende malen op het scherm waargenomen, wat met kettters en scheurmakers tot de ongebruikelijkheden behoort. Ik geloof ook niet dat een discussie, in deze termen gevoerd, tot enig resultaat kan leiden. Met name behoort de opmerking, dat de priesters door de gelovigen geldelijk onderhouden worden, niet tot de gelukkigste wendingen van het betoog. Dit bevat immers de veronderstelling, dat de aldus onderhouden priesters zich verplicht zouden voelen hun werkgevers aangename dingen te zeggen en deze voorwaarde heb ik bij een priesterwijding nog nimmer beuisterd.

Intussen is mgr De Vet, bisschop van Breda, aalmoezenier Groenendijk te hulp geschoten. Hij deed dit bij gelegenheid van een herdenking van mgr Ariëns, die immers ook te lijden had van kortzichtige bestrijders. Mgr De Vet kwam daarbij op de inval het evangelie van die dag in herinnering te roepen, waar Lucas de gelijkenis van de farizeeër en de tollenaar verhaalt. Ook dit mogen wij tot de voltreffers rekenen. Evenals de mededeling van ir De Goeij, dat de eervoorde heer Groenendijk niet meer tot de Kerk behoort en als ketter dient beschouwd, in diens pastorie met ontsteltenis zal zijn vernomen, zo zal ook in het gezin van ir De Goeij de fijne suggestie, dat vader een farizeeër is, een daarmee vergelijkbare opwindig gewekt hebben. De Tijd, waarbij de heer De Goeij betrokken is, achtte deze oplossing van het conflict niet bevredigend en plaatste een „vrijmoedig commentaar”, dat ik ronduit als een meesterstuk beschouw. Het op hun nummer zetten van bisschoppen behoort uiteraard niet tot de dagelijkse redactionele aangelegenheden en de schrijver is er eens echt voor gaan zitten. Het resultaat is een werkstuk, dat elke opleiding tot hogere diplomatie tot de verplichte lectuur zou rekenen. Het is magistraal van accurate onduidelijkheid, zodat beide partijen na lezing ervan met opgeheven hoofd hun bezigheden hervatten kunnen. De heer Groenendijk blijkt geen ketter, ir De Goeij kan de hem omringende gezinsleden onverdacht van farizeïsme weer in de ogen zien en zelfs de bisschop treedt uit het opstel betrekkelijk ongehavend weer te voorschijn, hoewel zijn secretaris, die hem dit moet uitleggen, met een opkomende hoofdpijn zal te kampen hebben.

Ik wil nu ook graag een duitje in het zakje werpen, want voor Bisschoppelijke Noden is het nooit te laat. Het is deze vraag: waarom al die soesa? Een dagsluiting verliest een zekere pru-

dentie uit het oog, hij wordt met forse hand de Kerk uitgegoid, een bisschop trekt hem door een zijdeur weer binnen en de gelovigen, die dit alles met toenemende verbazing trachten te volgen, kerven hun ingezonden stukken alvast in de banken. De oorzaak van deze verwarring is de mening, dat zij, die voor een uiting als die van Groenendijk zijn, tot de breed denkenden behoren, terwijl de meer conservatieve elementen aan bewustzijnsvernaauwing lijden. Zo wordt aan een man als pater Van Doornik, die het dogma van Maria's maagdelijkheid volstrekt niet als een mythe beschouwt, een zekere stoffigheid verweten. De geachte inzender is zich daarbij niet bewust, dat deze zelfde Van Doornik de auteur is van het boek „Het katholicisme in hedendaagse gestalte”, dat perspectieven opent, waar zijn aanvaller wellicht zelf nog niet aan toe is. De scheidslijn loopt dan ook zo niet. Wij doen er trouwens verstandig aan deze demarcatie geheel en al te laten vervallen. Men vaart anders in de doodlopende gracht van een emotioneel geladen discussie, waar geen andere manoeuvre meer mogelijk is dan elkaar te enteren en over de kling te jagen. De situatie, waarin het katholicisme zich in onze kerkprovincie bevindt, is te ernstig dan dat wij ons deze intolerantie kunnen veroorloven.

een woord van dr Jan Taal

In hetzelfde nummer liet dr Jan Taal, de schrijver van het boeiende boek: Door vrij denken tot Christelijk geloven, Protestantisch religieus leven in Nederland tijdens de eerste helft van de 20e eeuw, zich als volgt uit:

Mgr G. de Vet heeft in een preek ter gelegenheid van de Ariënsherdenking te Maarssen (Volkskrant, 8 aug.) dr ir De Goeij aangevallen, die in verband met het optreden van aalmoezenier Groenendijk voor de TV had gesproken over „het verraad der clercken”. Indirect werd ik ook aangevallen, omdat ik het voor dr ir De Goeij had opgenomen. Ik wil heus de eerbied voor het kerkelijk gezag, die Ariëns betracht heeft, en die ons door de bisschop ten voorbeeld werd gesteld, óók tegenover mgr De Vet betrachteren. Maar ik vraag alleen: welk kerkelijk gezag heeft mij ooit bevolen aan Christus' maagdelijke geboorte te twifelen? Aalmoezenier Groenendijk vertegenwoordigt toch niet het kerkelijk gezag! Maar zelfs al zou mgr De Vet in persoon ons dit opleggen, dan nóg zouden wij ons beroepen op het hoogste kerkelijk gezag, de gezamenlijke bisschoppen in vereniging met de paus van Rome. Welnu, dit gezag heeft gesproken op het Tweede Vaticaans Concilie. In de Constitutie over de Kerk (Hoofdstuk VIII, 53) luidt het: „De maagd Maria heeft bij de boodschap van de engel het Woord Gods in haar hart en in haar schoot ontvangen.” En heeft de paus zélf zich tot heden toe in zijn uitlatingen over de erfzonde, de eucharistie, enzovoort wel erg in de richting van aalmoezenier Groenendijk uitgelaten?

Wie „de verdediging” van de aalmoezenier in de epilog van 7 augustus voor de TV gehoord heeft, moet wel tot de conclusie komen, dat van het evangelie bijna niets meer overbleef. Wanneer mgr De Vet het misschien vrijmoedig vindt, dat ik als leek hem bestrijd, dan moge ik hem wijzen op het voorbeeld van de leek Eusebius, die in 428 openlijk opstond om in de kerk van Constantinopel bisschop Nestorius zijn dwaling te verwijten. Het ging toen om de titel „Maria Moeder Gods”, die haar door Nestorius ten onrechte werd ontzegd.

Zullen in deze voor de Nederlandse kerk zo tragische dagen van strijd de leken de Kerk moeten redden? In elk geval wijzen wij de beschuldiging af, dat wij de steunpilaren één voor één omverhalen. Ik ben maar een eenvoudig bekeerling, maar ik dacht, dat het omverhalen van steunpilaren van een andere zijde kwam.

onrust der bisschoppen

Ongeveer tegelijk met deze persuitingen verscheen in de pers een verhaal van wat de Nederlandse bisschoppen over deze duidelijke loochening van de Schriftuurlijke waarheid hebben geoordeeld. Ik geef hier weer wat ik daarover in het Eindhovens dagblad vond.

Op hun maandelijkse vergadering, donderdag 18 augustus te Utrecht gehouden, hebben de Nederlandse bisschoppen zich beziggehouden met de onrust, de onzekerheid en de angst, die bij vele katholieken in de Nederlandse kerkprovincie blijkt te leven, wanneer zij ervaren dat allerlei zaken, die zij van jongsaf hebben gezien als behorend bij de Kerk, worden gewijzigd, anders worden geïnterpreteerd of worden afgeschaft. Vaak wordt deze onrust vergroot door de manier waarop nieuwe visies in de publiciteit worden gebracht.

Nieuwere theologische studies en de discussies op en rondom het Tweede Vaticaans Concilie, hebben het juiste inzicht op vele godsdienstige vragen en problemen verdiept en verscherpt. Dat heeft wijziging van inzicht en wijziging van praktische houding met zich meegebracht. Vele

gelovigen hebben deze wijzigingen met vreugde kunnen volgen, anderen hebben vanwege de gehechtheid aan het dierbaar geworden verleden deze ontvangen met een gevoel iets kostbaars te zullen verliezen, en weer andere kwamen er door in onrust, soms in paniek.

wezenlijk

Wanneer het hierbij ging om wezenlijke zaken van het katholieke geloof, hebben de bisschoppen getracht door pastorale voorlichting dit wezenlijke geloof van de Kerk veilig te stellen. Zo hebben zij vorig jaar herderlijke brieven doen uitgaan over de werkelijke tegenwoordigheid van de Heer in de H. Eucharistie en over het sacrament van de biecht.

In de laatste tijd worden de bisschoppen met vele gelovigen verontrust door vrijzinnige interpretaties van sommige geloofsgegevens, en zij menen dat het hun plicht is de gelovigen voor dwalingen te behoeden.

geloofsgoed

Het gaat hierbij niet om zaken waarover in de Kerk verschillend kan worden gedacht, maar om geloofswaarheden die tot het authentieke geloof van de Kerk behoren, omdat de Kerk deze waarheden als geloofsgoed van de Heer en de apostelen ter verkondiging heeft ontvangen. In die zin heeft de Kerk altijd geloofd en verkondigd op grond van het Evangelie, dat Jezus Christus de enige zoon van God is, God van God, de eengeborene van de Vader, die om ons heil is mens geworden, en die daarom in een naar het wezen andere zin Zoon van God wordt genoemd dan waarin van mensen wordt gezegd dat zij „kinderen Gods” zijn.

Evenzo heeft de Kerk altijd verkondigd, dat Jezus Christus zonder toedoen van een man geboren is uit de maagd Maria door de overschaduwing van de H. Geest. En wanneer de Kerk belijdt te geloven in verrijzenis en eeuwig leven, ons door Christus verzoenende dood aan het kruis en door zijn verrijzenis verwoeren, is dat meer dan het voortleven in de gedachtenis van de nazaten.

De bisschoppen menen dat zij in hun opdracht zouden tekort schieten als zij niet aan hun gelovigen zouden verkondigen wat het geloof van de Kerk is. Met grote aandrang vragen zij degenen, die zich in dit geloof van de Kerk willen verdiepen, hun mede-gelovigen niet in verwarring te brengen door uitlatingen, die de indruk maken dit geloof te willen ontkennen of in twijfel te trekken. Verder zouden de bisschoppen willen herinneren aan het woord van Paulus tot de gemeente van Korinthe: „Laat alles bij u gebeuren in liefde”.

Nog een reactie

In hetzelfde dagblad waaruit ik het stuk over de bisschoppelijke onrust overnam, werd door de redactie over wat de bisschoppen uitspraken het volgende gezegd. Het schreef onder het opschrift: het Episcopaat en de verontrusten het volgende:

Op de verklaring die de aartsbisschop en de bisschoppen van Nederland in hun maandelijkse vergadering hebben opgesteld en openbaar gemaakt, heeft een zeer groot deel der katholieken lang gewacht. Er waren al eens eerder mededelingen gedaan, met name door kardinaal Alfrink, waarin een duidelijke waarschuwing tegen het doordraven vervat was maar we hebben niet gemerkt dat die veel indruk gemaakt hebben bij hen voor wie ze bedoeld waren. Anderzijds hebben onze bisschoppen en wederom bij monde van de aartsbisschop krachtig stelling genomen tegen verwijten die in Rome van kennelijk conservatieve zijde tegen het denken en gedachten weergeven in de Nederlandse Kerkprovincie gericht zijn; men herinnere zich de persconferentie tegen het einde van de conciliezitting toen een duidelijk geïnspireerde Italiaanse pers — niet gewend overigens zich over veel geloofszaken druk te maken — vrijwel gelijktijdig diverse godgeleerde opvattingen van Nederlandse (en Vlaamse) vaktheologen te lijf ging.

De verklaring van ons episcopaat komt intussen geen dag te vroeg. Terwijl een Nederlandse synode wordt voorbereid die de opvattingen van het concilie voor ons land moet uitwerken, kan men links en rechts waarnemen dat daar in feite al op vooruitgelopen wordt. Nu behoort men tegenwoordig — vroeger zou er dadelijk met de ketterhamer gezwaaid zijn! — in de theologie het bestaan van een vooruitstrevende richting niet reeds dáárom te verwerpen, laat staan te veroordelen. Ook het Thomisme, eeuwenlang de toonaangevende richting, heeft enkele decennien geleden een vernieuwing te zien gegeven, die tenslotte uitmondde in de Nouvelle Théologie waarin eerst Frankrijk en vervolgens België toonaangevend gingen worden al heeft dit met name voor Franse denkers zware repercussies gehad ofschoon de zuiverheid van bedoelingen boven twijfel mocht zetten. Toen Joannes XXIII voor het eerst het Tweede Vaticanum bijeen-

riep bleek al dra dat men elders in de wereld de min of meer verstarde opvattingen die er in Rome in gezaghebbende kringen leefden reeds achter zich gelaten had; dat had „de boer van Balkan”, zoals mgr. Roncalli daar als pauselijk delegaat destijds genoemd is, met zijn nuchter verstand en na zijn nuntiaat in Frankrijk al doorzien.

Met name in ons land heeft dit een vernieuwingsélan teweeggebracht dat velen in de oudere generatie schichtig gemaakt heeft. Het zelfstandiger denken uit een persoonlijke verantwoordelijkheid — de vrije wil wordt nog altijd aanvaard — viel hen te lastig, gewend als zij waren v.n.l. aan het opvolgen van verboden en het afschaffen van veel wat hun sinds hun jonge jaren eigen gemaakt was hebben zij als pijnlijk ervaren nu in de geloofspraktijk de bijzaken van de hoofdzaken gescheiden werden en als zodanig behandeld. Daaraan te wennen is hun ook niet gemakkelijk gemaakt. Bij vele predikaties merkte men een gebrek aan historisch denken, het onvoldoende oog hebben voor een bepaalde praktijk in een bepaalde tijd en levenssfeer en het om die reden waardeloos verklaren. Niet voor niets schrijven de bisschoppen dat de onrust vergroot wordt door de manier waarop nieuwe visies in de publiciteit gebracht worden.

In Nederland is de minderheidsgroep van de rooms-katholieken eertijds opgegroeid in het apologetisch denken, het weerbaar zijn tegen de aanvallen die er inderdaad voortdurend tegen hun opvattingen en niet minder op hun geloofsinhoud gericht werden. Laat het dan zijn dat daar op den duur een soort waakhondenmentaliteit uit gegroeid is die iedere benadering van het roomse erf als een agressie zag, er sprak toch een grotere verbondenheid uit dan uit het indifferentisme dat in onze dagen gemeengoed geworden is. Het „tegenwoordig mag alles” klinkt in de mond van de oudere generatie nu eens met berusting en dan weer met wrevel maar is voor velen van de jongeren niet meer dan een bevrijdende constatering, gevolg van een kennelijk onvoldoende verkondiging. Het betreft hier dan de eigen toepassing uit een vaak zeer individuele interpretatie die veelal met weinig oog voor nuances in de openbaarheid gebracht werd door personen en organen die zich in een gezag hulden dat zij juist de bestuurders der kerk ontzegden of hun dit minstens bestreden. Tegenspraak werd niet geduld, zeker niet in enkele landelijke katholieke persorganen bij wie menigmaal een andersdenkende uit de geloofsgemeenschap vergeefs een bescheiden podium zocht.

Even vergeefs hebben zij gewacht op een toen ingrijpen door de kerkelijke overheid die naar onze overtuiging wel heel lang gewacht heeft in eigen kerkprovincie de ruchtige verwarringszaaiers tot de orde te roepen. We ontkomen niet aan de indruk dat in sommige bisdommen en in sommige orden en congregaties de overheid zich het eigentijdse personeelsbeleid als richtsnoer gekozen had: we moeten veel over onze kant laten gaan anders lopen ze weg.

De voortschrijdende vrijzinnigheid heeft thans het episcopaat blijkbaar genoopt enkele zaken scherp te stellen, zich baserend op het evangelie. Dat was al eerder gebeurd ten aanzien van de wezenlijke tegenwoordigheid van Christus in de Eucharistie waaromtrent enkele jongere geestelijken een stuitende opvatting in de praktijk bleken te brengen. Dat blijkt opnieuw nodig nu er gewroet wordt onder het fundament van elke christelijke kerk, de goddelijkheid van Jezus Christus en Zijn menswording en 's mensen opstanding tot eeuwig leven door Zijn kruisdoed. Wie hieraan meent te kunnen twijfelen plaatst zich buiten de geloofsgemeenschap, buiten het heilsinstituut van de kerk.

De bisschoppen hebben zich tot deze duidelijke verklaring beperkt; daarmee wordt buiten discussie gesteld waarover de gedachten binnen en buiten de kerk nog bezig zijn te rijpen en dat is heel veel. Het is voldoende om metertijd tot helderheid te komen, mits dat inzicht dusdanig geopenbaard wordt dat het geen nieuwe bron van vertroebeling gaat vormen. De verwijzing naar een van Paulus' brieven aan de Corinthiërs aan het slot van de episcopale verklaring getuigt van een inzicht dat helaas vele vernieuwers vreemd is. Men mag biddend hopen en verwachten dat de dynamiek van het nieuwe denken ook rekening gaat houden met hen die evenzeer deel van de kerk uitmaken en die tot het volgen van dat denken gebracht moeten worden door een geleide zonder schichtig makende zweepslagen.

Beseffen wij door welk een geweldige crisis heel de christenheid in onze dagen wordt aangetast?

Voor enkele jaren voorspelde Niemöller reeds dat aan het einde van deze eeuw slechts enkele scherven van de levende kerk zouden zijn overgebleven.

Als we daarvan enige notie hebben zullen we ons over onze hemelgerende twisten en ruzies diep schamen en ze haastig wegdoen!

Weten we dat zij die waarachtig geloven in

het betrouwbare Woord van God, naar de mens gesproken, vechten met de rug tegen de muur tegen de geweldige machten die haar van buiten af maar nog meer van binnen uit bedreigen?

C. V.

ACADEMICA

Publicatie van de Reünistenorganisatie van de Vereniging van Gereformeerde Studenten te Groningen „Hendrik de Cock”.

1. Met verwijzing naar de onlangs gepubliceerde mededelingen betreffende de V.G.S. „Hendrik de Cock” (zie o.m. het „Gereformeerd Gezinsblad” van 26 aug. en van 17 aug. 1966) zien wij ons genoodzaakt de aankomende studenten ten sterkste af te raden zich aan te melden voor het lidmaatschap van de V.G.S. „Hendrik de Cock”.

2. Het is ons gebleken dat in de V.G.S. „Hendrik de Cock” niet meer overheerst een geest van dankbaarheid voor de vrijmaking, van liefde tot onze kerken en van binding aan de belijdenis, zoals die vroeger in deze vereniging wel aanwezig was. Op deze vereniging overheerst momenteel een geest die strijdt met de geest waarin het merendeel van de aankomende gereformeerde studenten door Gods genade mocht worden opgevoed en onderwezen. De ervaring heeft geleerd dat de meeste aankomende gereformeerde studenten helaas niet in staat zijn aan de mentaliteit, die thans in „Hendrik de Cock” heerst, weerstand te bieden, ook al zijn sommigen te dien aanzien aanvankelijk met de beste voornemens beziel. Wij willen allen die op de een of andere wijze mede verantwoordelijk zijn voor de juiste organisatie-keuze van de aankomende studenten met klem de ernst van de situatie onder de aandacht brengen.

3. Zoals verder uit de publicaties blijkt is te Groningen opgericht de Gereformeerde Studenten Vereniging. Deze vereniging streeft ernaar de lijn van het oude „Hendrik de Cock” door te trekken. Wij kunnen met de oprichting, opzet en doelstelling van deze Gereformeerde Studenten Vereniging volledig instemmen en adviseren de aankomende studenten zich voor het lidmaatschap van deze vereniging aan te melden.

4. Dit advies impliceert niet dat wij van onze kant het contact met de V.G.S. „Hendrik de Cock” definitief verbreken. Het moge de Here behagen ook deze vereniging weer te doen wandelen bij het volle Licht van zijn Woord.

5. Wij menen gronden te hebben voor de vrees dat men in onze kerken onvoldoende is doordrongen van de grote nood waarin de gereformeerde academici verkeren — een nood die ook door hen zelf vaak niet wordt gezien. De miskenning van deze nood bedreigt ons kerkelijk leven. Mogen veler ogen hiervoor open gaan, nu er in Groningen twee elkaar bestrijdende studentenverenigingen bestaan met alle pijnlijke gevolgen van dien. Dit brenge ons tot verootmoediging voor Gods aangezicht en tot de bede om verlichting van het verstand door zijn Geest.

Prof. Dr. J. W. van den Berg

J. Boersema, jur. cand.

Drs. J. van Dijken

Drs. Mr. W. Nieboer

Drs. T. Schaafsma

Dr. E. Stamhuis

Dr. D. R. Ubbens

Drs. L. B. Ubbens-van der Hoogt

Ds. W. G. de Vries

Drs. K. Wezeman

Noot van de redactie

De moeilijkheden in 'Hendrik de Cock' houden o.a. verband met gevolgen van de afzetting van ds. A. v. d. Ziel. Hoe de redactie over deze afzetting denkt is aan onze lezers voldoende bekend.

KERKNIEUWS

Ambtsjubileum Ds. M. J. C. Blok. Op 28 sept. a.s. D.V. zal het 25 jaar geleden zijn, dat Ds. M. J. C. Blok in het ambt van predikant bevestigd werd. Ds. Blok diende de kerken van Onnen, Haren en Berkel/Rodenrijs en dient sedert 1951 de kerk van Utrecht/N.W. Ds. Blok is adviseur van de Centrale Diakonale Conferentie en was lid van enkele Generale Synodes. De G. S. van Assen 1959 benoemde hem tot scriba. Voorts is Ds. Blok medewerker aan het weekblad „De Reformatie” en redacteur van het Geref. kerkblad voor Overijssel, Gelderland en Utrecht. Sinds kort geeft hij enkele uren per week les aan het Geref. Lyceum te Amersfoort.

Het zilveren jubileum wordt herdacht in een samenkomst op D.V. woensdag 5 oktober a.s. in de Opstandingskerk, Royaards van de Hamkade 4, te Utrecht. Aanvang 's avonds om half acht. De kerkeraad van Utrecht-N/W. nodigt allen, die met Ds. Blok in contact hebben gestaan uit, om met de gemeente dit feit te gedenken.

Aruba. Het contactadres op Aruba, Nederl. Antillen is thans: W. Oussoren, Santa Cruz 318, Aruba.

„Breda” en de klassis. Ter klassis werd bezorgdheid uitgesproken over het feit, dat 5 juni in Breda het Avondmaal des Heren werd bediend door een ouderling. Wij geven het volgende door uit de brief van de kerkeraad aan de klassiskerken hierover, d.d. 30-7-'66:

„In deze bijzondere omstandigheden (Ds Smouter was verhinderd, doordat die dag zijn vader stierf, pogingen om voor 's middags een predikant te vinden, mislukten, mededeling van uitsel kon aan de gemeente niet worden gedaan) heeft de gemeente dankbaar gebruik gemaakt van de diensten van één der mede-oudsten, die de Here gegeven heeft, om met de dienaar des Woords de gemeente te hoeden, te onderwijzen en voor te gaan.

Dit betekent niet, dat de kerkeraad van Breda gebroken heeft en breekt met haar overeenkomst met de andere Geref. Kerken om het Avondmaal des Heren door dienaren des Woords te doen bedienen. De kerkeraad heeft juist, overeenkomstig art. 87 K.O. naarstigheid gedaan om ook in de bijzondere omstandigheden van 5 juni deze overeenkomst te onderhouden...

De kerkeraad is er dan ook van overtuigd, hierin gehandeld te hebben, niet alleen overeenkomstig Gods Woord en tot welzijn van de eigen gemeente, maar ook overeenkomstig de strekking en de beginselen van de Kerkenordering der Geref. Kerken.

De kerkeraad weet zich overigens ook geroepen, terwille van de vrede en de liefde, weleens na te laten, wat op zichzelf volkomen geoorloofd is. Het doet de kerkeraad leed, dat dit voorval te Breda hier en daar ontsteltnis teweeg heeft gebracht. Hoe ongemotiveerd de geuite bezwaren ons ook voorkomen, wij beloven u, voorzover ons mogelijk is, deze gevoelens van broeders en zusters buiten onze gemeente te ontzien. Wij willen nml. graag samen met allen, die onze Here Jezus Christus liefhebben, en die willen leven naar Zijn Woord, in vrede leven.”

Samenspreking te Zeist

VERKLARING

De kerkeraden van:

1. de Gereformeerde Kerk (syn.) te Zeist,
2. de Gereformeerde Kerk (vrijg.) te Zeist,

ervan overtuigd, dat allen, die door genade de Heere Jezus Christus liefhebben in onverderfelijkheid, naar Zijn bevel (Joh. 13 : 34, 35 e.a.) ook elkander moeten liefhebben en daarom ook geroepen zijn „te onderhouden de eenheid der Kerk” (art. 28 N.G.B.); hebben in verband hiermede in de jaren 1963/66 samensprekingen gehouden, waarin gehandeld werd over de oorzaken van de in het kerkelijk samenleven (o.a. te Zeist) rond de jaren 1942/45 geslagen breuk, en leggen als resultaat van deze samensprekingen thans tezamen de volgende verklaring af:

1. Zij begeren, bedroefd over het verstrooid-zijn van de schapen van Christus' kudde, te komen tot kerkelijke eenheid, in onderwerping aan het enig-gezaghebbende Woord van de Koning der Kerk en in gebondenheid aan de daarop gegronde belijdenis in de Drie Formulieren van Enigheid;
2. Zij willen zich voor de regering der Kerk en het verkeer met zusterkerken houden aan wat daaromtrent in de H. Schrift zelf gegeven ligt; zij belijden, dat degenen, die in opdracht van Christus Zijn plaatselijke Kerk hebben te regeren, voor al hun handelingen en beslissingen verantwoording schuldigen zijn aan Hem, de „enige algemene Bisschop en het enige Hoofd der Kerk” (art. 31 N.G.B.);
3. Zij constateren, dat in de gespannen situatie van het toenmalig kerkelijk samenleven de voornaamste oorzaak van de breuk, die in 1944/45 ontstond, ligt in het feit, dat de generale synodes 1939/43 en 1943/44 en de haar volgende kerkeraden gebonden hebben aan leeruitspraken, die niet als duidelijk door God in Zijn Woord geboden geloofsinhouden konden worden beschouwd, en in het feit, dat vele ambtsdragers, die deze binding niet als door God geboden konden aanvaarden, werden geschorst en afgezet. Zij spreken uit, dat de uit genoemde binding voortgevlode tuchthandelingen daarom moeten herroepen worden (Micha 6 : 8 en Zach. 8 : 16);
4. Zij onteinen zich niet, dat er overigens verschil van mening kan blijven bestaan over verschillende handelingen en gedragingen van de broeders die betrokken waren in de kerkstrijd van 1942 en volgende jaren; wel bedroeven zij zich erover, dat het gebod des Heeren „elkander in liefde te verdragen en zich te beijeren de eenheid des Geestes te bewaren door de band des vreds (Ef. 4 : 2 b, 3)” allen niet zó heeft beheerst, dat broeders van hetzelfde huis elkander hebben kunnen vasthouden;
5. Zij zijn van oordeel, dat bij een gemeenschappelijke binding aan de leer der waarheid, zoals de Kerk deze uit het Woord van God heeft leren kennen en in haar belijdenis-geschriften heeft samengevat en aan wat in de H. Schrift zelf gegeven ligt ten aanzien

- van de oefening van het onderlinge verkeer der kerken, niet-essentiële verschillen die kerkelijke eenheid niet mogen belemmeren;
6. Zij zijn van oordeel, dat het, mede vanwege de vervreemding, die er door een 20-jarig gescheiden kerkelijk leven is ontstaan, noodzakelijk is de ontwikkeling, die er in beide kerkengroepen heeft plaats gevonden, aan een gezamenlijk onderzoek te onderwerpen, ten-einde, in het vertrouwen, dat de Koning der Kerk dit onder biddend opzien tot Hem in te stellen onderzoek zal willen zegenen, mede hierdoor de weg te effenen voor het begeerde herstel van de geslagen breuk..
 7. Zij brengen deze eerste verklaring ter kennis van de leden der beide plaatselijke kerken en geven haar vrij voor publicatie.

Zeist, 29 augustus 1966.

*) De kerkeraad sub 1 verklaart in dit verband zich reeds in september 1963 gewend te hebben tot de generale synode der Gereformeerde Kerken in Nederland en als zijn standpunt kenbaar gemaakt te hebben, dat de destijds door haar voorgangers genomen tuchtmaatregelen dienen te worden herzien in het licht van het door de gen. syn. van Utrecht 1959 genomen besluit tot terzijdestelling van de z.g. Vervangingsformule — waarmede de binding aan genoemde leeruitspraken was komen te vervallen —, omdat het hem niet meer mogelijk was schorsingen en afzettingen, welke destijds hebben plaats gevonden uitsluitend op grond van het zich niet kunnen conformeren aan de bekende leeruitspraken, voor zijn rekening te nemen. Hij hoopt dan ook van harte, dat de gen. synode voor haar deel en de zusterkerken, voorzover ze tuchtmaatregelen hebben genomen, de destijds terzake genomen maatregelen zullen herzien, c.q. intrekken, opdat van deze zijde alles zal zijn gedaan wat de hereniging van de gescheiden kerken kan bevorderen.

V.G.S. TE WAGENINGEN

Zij, die lid wensen te worden van de Vereniging van Gereformeerde Studenten te Wageningen zullen van 20 tot 27 september in de gelegenheid worden gesteld met de Wageningse Hogeschool-wereld in het algemeen en de V.G.S.W. in het bijzonder kennis te maken. In verband met het grote belang van een tijdige oriëntatie zijn toekomstige leden van de V.G.S.W. verplicht van deze gelegenheid gebruik te maken. Hun wordt verzocht zich op dinsdag 20 sept. 1966 des namiddags om 2 uur te melden bij: A. Ph. de Vries, Nassauweg 3, Wageningen.

THEOLOGISCHE HOGESCHOOL

De senaat van de Theologische Hogeschool van De Gereformeerde Kerken in Nederland, Broederweg 15, Kampen, deelt met het oog op de aanvang van de cursus 1966-1967 door dezen het volgende mede:

1. Zij, die voor het eerst als student wensen te worden ingeschreven, worden maandag 12 september 1966 verwacht in het gebouw van de Theologische Hogeschool, Broederweg 15, Kampen, des namiddags, te 14.00 uur.

Bij eerste inschrijving dienen te worden overgelegd:

- a. bul eindexamen gymnasium, resp. h.b.s., kweekschool voor onderwijzers, h.t.s., staats-examen;
- b. attest van de kerkeraad onder wiens opzicht de gegadigde staat;
- c. pasfoto.

2. De recensie der bullen van hen, die reeds eerder als student waren ingeschreven, is gesteld op maandag 12 september 1966, des namiddags, te 16.00 uur. Zij, die zich daartoe niet persoonlijk presenteren, worden voorzoveel zij niet meer geregeld de colleges volgen, verzocht het verlangen tot her-inschrijving **SCHRIFTELIJK** (s.v.p. niet telefonisch) kenbaar te maken aan het bureau van de pedel (N.B.: dit verzoek wordt ook gericht tot de studenten voor het doctoraal examen). Recensie na 12 september 1966 zal slechts mogelijk zijn tegen betaling van f 10.—.

3. De opening van de lessen is gesteld op donderdag 30 september 1966, en wel des avonds, te 19.30 uur, in de aula van de Hogeschool; deze is opgedragen aan de pro-rector, prof. H. J. Schilder.

Voor de senaat van de Theologische Hogeschool,
H. J. Schilder
h.t. secretaris.

ADRESSEN

Het adres van de Gereformeerde Kerk van **Hillegersberg-straatweg** is thans: P. J. de Vrijer, Gladiolusstraat 14a te Rotterdam-12.

Het adres van de diaconie is thans: D. Dirkse, Teldersweg 10 te Rotterdam-12.

Boekbespreking

Joop Waasdorp: **Het naakte leven.**
Meulenhoff editie E 67, f 5.50.

Er is — en dat heus niet alleen in de Nederlandse literatuur — de laatste jaren een sterke neiging om de werkelijkheid zo getrouw mogelijk weer te geven. De plaats die de fantasie, de verbeelding inneemt, is uitermate gering. Ook in de poëzie zien we dit verschijnsel. Gedichten als het onderstaande zijn geen zeldzaamheid.

- wat slingert dit rijtuig, hè.
 - nou.
 - je kan merken dat het 't laatste is.
 - ja.
 - ja, d'r zit niks meer achter, hè.
- Armando

Ook de titel van het boek van Joop Waasdorp wijst in dezelfde richting. Waasdorp is een van die typen die buiten het geordende leven staat of heeft gestaan. Als emigrant heeft hij enige jaren in Australië geleefd. De meeste van zijn verhalen gaan over zijn leven daar, zij het aan de zelfkant van de maatschappij zoals wij dat dan noemen. Dit leven, waar armoede plaats maakt voor armoede schijnt hem beter te zijn bevallen dan het geregelde leven: de schrijver spreekt ergens over „gareellopers” als hij het over kantoor mensen en winkelpersoneel heeft. Toch staat de schrijver niet vijandig tegenover de maatschappij zoals zovele romantische schrijvers. Hij tekent zichzelf meer als een op een vreemde kust aangespoelde drenkeling, die zich op primitieve wijze in het leven houdt, maar geen enkel verlangen heeft naar het rijkere verleden. Het is een leven zonder God — wat in de moderne literatuur vrijwel algemeen is — en een leven zonder seksuele opwinding — wat in de moderne literatuur zelden voorkomt. Wel gaat een van de verhalen over een nudistenkolonie, maar zelfs de meest kuisse lezer zal door dit verhaal niet geschokt worden.

Iedere stad had vroeger zijn bekende straattypen, zijn Spijkervet, zijn Jan Lorre. Een leger van sociale ambtenaren ruimt tegenwoordig dergelijke ongeschoren zwervers op. Zij komen in inrichtingen en tehuizen waar ze zich niet thuisvoelen, omdat ze onrustzoekers zijn. Waasdorp heeft deze mensen haarfijn getekend in een proza zonder opsmuk of mooischrijverij. Toch heeft zijn proza niets van het tegenwoordig weer zo'n opgang makende realisme in de trant van Armando. Deze stroming heeft niets geleerd uit de mislukkingen van Lodewijk van Deijssel en vele schrijvers van de Nieuwe Zakelijkheid uit de dertiger jaren. Waasdorp heeft aan zijn proza iets van het geheim van het leven meegegeven, waardoor zijn verhalen zo boeiend zijn geworden.

Z. A. L. Vreeken.

WIE HEEFT - OF WEET?

woning te huur of te koop (tot f 25.000,—)
in het Westen, Zuiden of Centrum des lands.

Steller dezer is timmerman dus reparatie geen bezwaar.

Brieven onder nummr 9966 bureau van dit blad.

Verschenen:

OM KERK TE BLIJVEN

door
Prof. C. Veenhof

In dit boek tekent de auteur de situatie waarin de Geref. kerken gekomen zijn, tegen de achtergrond van de Vrijmakingsgeschiedenis.

De mening van prof. dr. K. Schilder over verontrustende verschijnselen die hij reeds in de eerste jaren na de Vrijmaking waarnam wordt gedocumenteerd weergegeven. Ook prof. B. Holwerda e.a. komen aan het woord.

De auteur heeft de artikelen uit "Opbouw" die hij aan dit onderwerp wijdde voor het boek aangewend, doch zij vormen nog niet de helft van de gehele inhoud. Boeiend, indringend en waarschuwend is dit boek, vol van perspectief — juist omdat de auteur vast gelooft dat er toekomst en uitzicht is indien aan het Woord des Heren gehoor wordt gegeven. Het signaleren van de gevaren die ons kerkelijk leven bedreigen en het stellen van de diagnose is onmisbaar om tot werkelijke reformatie te komen. En het boek is dan ook geboren uit de overtuiging, die de vaders indertijd onder woorden brachten, dat de kerk heeft te zijn: *Ecclesia reformata et reformanda.*

De inhoud is te veelomvattend om hier gespecificeerd te vermelden: de beide hoofdstukken zijn onderverdeeld in vele overzichtelijke paragrafen.

Omvang: 392 pagina's.

Prijs, gebonden in geplasticeerde integralband: f 6,90.

Verkrijgbaar bij de boekhandel.

UITGEVERIJ BUIJTEN & SCHIPPERHEIJN - AMSTERDAM
Valkenburgerstraat 106 - Postgiro 22960

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr. H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF, Ds. G. VISEE

Adres van de Redactie:

J. Bosch, Engelenbergstr. 4, Kampen

Geref. Persvereniging „Opbouw”:

adres secretaris en penningmeester: Van Lynden van Sandenburglaan 16, Utrecht. Telef. 030-711450. Giro 448367.

Administratie abonnementen:

Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist. Telef. 3404-12452

Abonnementsprijs

f 12.— per jaar (bij vooruitbetaling)
Zeist. Giro 233117.
Advertentieprijs 20 ct. per mm
Familieberichten 15 ct. per mm

Heden nam de HERE tot Zich onze lieve man en vader

KORNELIS BOUMA

op de leeftijd van ruim 71 jaar; na een gelukkige echtvereniging van bijna 23 jaar; eerder gehuwd geweest van T. J. Steenbeek.

"Want wij weten, dat, indien de aardse tent, waarin wij wonen, wordt afgebroken, wij een gebouw van God hebben, in de hemelen, niet met handen gemaakt, een eeuwig huis." 2 Cor. 5:1.

A. BOUMA-STEENBEEK
A. BOUMA

Buitenpost, 2 september 1966
Julianalaan 47.

Drukkerij Steenberg

ZEIST - TELEFOON 03404-12452

Periodieken

Boekwerken

Handeldrukwerk